

Utjecaj vlasništva na proizvodne odnose i život i rad ljudi kroz povijest

---

Škabić, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:606669>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

Luka Škabić

**UTJECAJ VLASNIŠTVA NA PROIZVODNE ODNOSI I ŽIVOT
I RAD LJUDI KROZ POVIJEST**

Završni rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

**UTJECAJ VLASNIŠTVA NA PROIZVODNE ODNOSI I ŽIVOT
I RAD LJUDI KROZ POVIJEST**

Završni rad

Luka Škabić

JMBAG: 0303050949, redovan student

Studijski smjer: Financijski menadžment

Kolegij: Ekonomska povijest

Mentor: prof. dr. sc. Marija Bušelić

Pula, rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika ekonomije/poslovne ekonomije, smjera _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis _____

Sadržaj

1. UVOD	2
2. DRUŠTVENI ODNOSI U PRVOBITNOJ ZAJEDNICI ČOVJEKA	3
3. ANTIČKO DRUŠTVO PRAĆENO ŽIVOTOM, RADOM I ODNOSIMA PREMA ČOVJEKU NA PODRUČJU GRČKE I RIMA	4
3.1. Društveno uređenje u Grčkoj	4
3.2. Život i djelovanje čovjeka u razdoblju Rimskog carstva	7
3.2.1. Organiziranost društvenih odnosa u Rimskom carstvu	7
3.2.2. Utjecaj kršćanstva na život i položaj čovjeka	9
4. SREDNJOVJEKOVNO DRUŠTVO.....	10
4.1. Život ljudi početkom srednjeg vijeka.....	10
4.2. Utjecaj Crkve kao bitne institucije na život i rad ljudi.....	12
4.3. Razvoj boljeg načina života ljudi	13
4.4. Život, rad i odnosi prema čovjeku krajem srednjeg vijeka.....	14
5. RAZVOJ KAPITALISTIČKIH ODNOSA	16
5.1. Stvaranje manufaktura kao temeljnog načina stvaranja kapitalističke proizvodnje .	16
5.2. Industrijski kapitalizam	17
5.3. Imperijalizam, monopolizam – borba za podjelu svijeta	19
6. KARAKTERISTIKE ŽIVOTA I RADA LJUDI U SOCIJALISTIČKOM NAČINU PROIZVODNJE.....	21
6.1. SSSR kao primjer suvremenog socijalističkog društva	21
6.2. Položaj i život socijalističkog društva nakon 1945. godine.....	24
7. PROIZVODNI ODNOSI U SUVREMENOM (MJEŠOVITOM) DRUŠTVU.....	26
8. ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA	30
POPIS SLIKA	31
SAŽETAK.....	32
SUMMARY	33

1. UVOD

Tema ovog završnog rada je „Utjecaj vlasništva na proizvodne odnose i život i rad ljudi kroz povijest“. Kako bismo mogli pojasniti taj utjecaj potrebno se osvrnuti na povijesna razdoblja, odnosno na život, rad čovjeka i odnose prema njima. Radom će se analizirati društveni odnosi u prvobitnoj zajednici čovjeka u kojoj nije bilo prisutnih društvenih klasa te je bila izražena jednakost među ljudima. Organiziranom podjelom rada ljudi na području poljoprivrede u svrhu ekonomskog održavanja dolazi do postupnog stvaranja raznih društvenih oblika primjerice roda, skupine i sl.. Pojavom istih dolazi do prvih podjela vlasništva te postupnog stvaranja države. Raspad primitivne zajednice te sve veće privatno vlasništvo prethodilo je nastajanju novog društva – Antičko društvo. Karakteristike tog razdoblja ogledaju se na društveno uređenje Grčke i Rima kao najvećih sila tog vremena. Život i položaj ljudi podijeljen je u klase te je sve više bio prisutan robovlasnički sistem. Utjecaj u tom razdoblju imalo je i kršćanstvo, a važno je istaknuti da Kristove riječi nisu bile dovoljne kao temelj za crkvene doktrine, već su se temelji srednjovjekovne misli zasnivaju na Aristotelovim teorijama. Raspadom Rimskog carstva te obnavljanjem gradova na zapadu dolazi do pojave ranog srednjovjekovnog društvenog uređenja. U srednjovjekovnom društvu nastaju dvije klase feudalci i kmetovi. Iako život kmetova u tom razdoblju nije bio lagan znatno im je bilo lakše u odnosu na robovlasnički sistem. Otkrivanjem novih zemalja te promjenom u ljudskoj svijesti dolazi do razvoja kapitalističkih odnosa. Karakteristike kapitalističkog društva su: manufaktorni rad, tržišna demokracija, razvijanje sve veće robne proizvodnje te industrijske revolucije. Utjecaj druge industrijske revolucije doprinio je razvoju monopolističkog kapitalizma odnosno udruženja kapitalističkih poduzeća poznatih pod nazivom monopoli. Nakon kapitalističkog sustava radni i životni uvjeti ljudi su se mijenjali, dolazi do promjene u ljudskom radu to jest ljudski rad predstavlja najznačajniju proizvodnu snagu što karakterizira socijalističko društvo. Krajem 20. stoljeća svijet kreće u novim pravcem koji se bitno razlikuje od tradicionalnih proizvodnih društava zbog sve jačeg razvoja u znanosti i tehnologiji odnosno društvu znanja i inovacija.

2. DRUŠTVENI ODNOSI U PRVOBITNOJ ZAJEDNICI ČOVJEKA

Povijest ljudskog društva započinje prvobitnom zajednicom koja je predstavljala najduže razdoblje od 50000 godina prije Krista pa sve do današnjeg vremena. Širenjem moderne civilizacije ostaci tog vremena počeli su se gubiti.

Prvobitna zajednica bila je podijeljena u dva razdoblja. Jedno se odnosilo na barbarstvo, a drugo na divljaštvo te je važno naglasiti da je bila praćena dvama načinima ekonomskog održavanja. Lov i sakupljanje bili su prvi načini ekonomskog održavanja. Pomoću materijalnih predmeta ljudi su uspješno izrađivali oružje za lov te razne alate pomoću kojih su izrađivali svoje nastambe. Važno je naglasiti da su lovina i sakupljeni plodovi kao rezultat njihovog rada bili podjednako raspoređeni među svim članovima društva. U takvom obliku društva nije postojala nikakva podjela na bogate i siromašne, niti su postojale nikakve društvene klase. Jednakost ljudi bila je prisutna u svim dimenzijama te je svačiji rad bio podjednako cijenjen. Ljudske potrebe tog vremena bile su minimalne te nisu živjeli rasipno. Drugi način ekonomskog održavanja predstavljali su ratarstvo i stočarstvo. Određene skupine lovaca i sakupljača počele su uzgajati domaće životinje i kultivirati dijelove zemljišta. „Pastirska društva su se uglavnom oslanjala na uzgoj životinja, a poljoprivredna su uzgajala biljke (i bavila se poljoprivredom)“.¹ Okolina u kojoj su živjeli predstavljala je podlogu za uzgoj određenih vrsta goveda, ovaca, deva, konja i sl. Sakupljačke skupine u određenom trenutku započinju umjesto sakupljanja biljaka saditi vlastite te odatle je započelo obrađivanje zemlje jednostavnim motikama i alatima za obrađivanje zemlje. Postupnim razvojem stočarstva i ratarstva dolazi do različitih društvenih oblika pa tako nastaje rod. Rod predstavlja rodbinsku skupinu ljudi koji imaju zajedničkog pretka. Povezivanjem međusobno jezično bliskih skupina rodova nastaje pleme. Pojavom prvih oblika privatnog vlasništva dolazi do prvih podjela, stoga dolazi do postupnog nastajanja države.

Važno je istaknuti kako u tom vremenu nije bilo nikakvih ograničenja u pogledu načina života već su živjeli slobodno i u jedinstvu oslanjajući se isključivo na upotrebu primitivnih sredstva kojima su izvršavali svoj rad.

---

¹ A. Giddens, Sociologija prema 4. Engleskom izdanju, Zagreb, Nakladni zavod globus, 2007; str. 31

3. ANTIČKO DRUŠTVO PRAĆENO ŽIVOTOM, RADOM I ODNOSIMA PREMA ČOVJEKU NA PODRUČJU GRČKE I RIMA

U Starom zavjetu te prvobitnim zbirkama zakona, što čine prvobitnu hebrejsku misao, vidljiv je sukob između plemenskog društva i tadašnje trenutne vlasti. Složeniji ekonomski procesi, raslojavanje društva, na klase i kaste u velikoj mjeri počivaju na privatnom vlasništvu. No zakoni ponašanja, nametnuti članovima zajednice, bili su veoma strogi. Uključivali su veliko priznanje naspram općih društvenih obveza koje su se u maloj mjeri razlikovale od obveza u plemenskoj zajednici i u patrijarhalnoj obitelji.

Premda je u privatno vlasništvo ušla i zemlja, samostalna prava vlasništva ostala su dugo vremena strogo ograničena. Raspadom primitivne zajednice i razvitkom privatnog vlasništva pojavljuje se unutarinja i vanjska trgovina, a s njome i mogućnost uštede bogatstva. U tom razdoblju je i nastala hebrejska monarhija. Slika tog društva iz tog vremena ocrтана je oštrom podjelom na bogate i siromašne. Troškovi kraljevskog dvora, javnih zgrada te ratova podmirivali su se profitima od kraljeva monopola u vanjskoj trgovini, novačenjem radne snage te izrazito teškim porezima.

Ova promjena u tadašnjoj ekonomskoj strukturi odražava se prije svega u duhovnoj pobuni proroka. Oni su osuđivali stvaranje novih trgovačkih klasa, takozvanih kradljivaca zemlje te lihvarjenja. Njihov glavni napad nije urodio plodom. Osuđivali su lakomost i pokvarenost kao jedini uzrok „bijede“, a nisu ih mogli iskoristiti kao vezu s tlom na kojem su mogli procvasti.

3.1. Društveno uređenje u Grčkoj

Grčka misao uvijek se odnosila na probleme ljudskog života. Životni problemi su se ogledali na političke probleme, gradske ili državne probleme toga vremena. Nastavila

se borba između aristokracije i trgovačkih klasa, koje su zahtijevale svoj pravi udio u vladi. U tom cilju su ih potpomagali osiromašeni seljaci.

Unutrašnji sukobi u pojedinim grčkim državicama sve do pada grčke civilizacije odvijaju se na istu temu. Svi sukobi temeljili su se na borbi između stare vladajuće klase i sve snažnijih trgovačkih klasa. Trgovačke klase bile su izuzetno otežane zbog postojanja gomile robova, obrtnika i osiromašenih seljaka. Slobodni ljudi bili su isključivo oni koji su se rodili u Grčkoj te su kao takvi uživali puna prava i zaštitu polisa. „Polis (grad-država), gdje se javnim životom upravljalo i reguliralo zakonima, temeljio se na političkom sudjelovanju njegovih građana. Načelo slobode povezano s gradom-državom bilo je ključno za grčki identitet.“² Aristokracija i ne aristokracija bile su temeljna podjela grčkog društva. Posjedovanje imovine i ratne vještine krasile su aristokraciju dok su ne aristokraciju činili slobodni seljaci, trgovci, bezemljaši i robovi. Robovi su predstavljali sastavni dio grčke gospodarske strukture. Oni su bili skupina nekadašnjih stanovnika iz koloniziranih krajeva, ratnih zarobljenika ili ugovorom vezane sluge. Neobrazovana skupina bavila se većinom ručnim radom dok je manja obrazovana skupina bila zapošljavana kao osobni učitelji djece u kućama svojih gospodara. To je bio čisti privatni oblik robovlasništva u kojem robovi nisu imali nikakva prava na slobodu već su bili na cijelo vremenom raspolaganju svojem gospodaru u obliku patrijarhalnog ropstva. Uvođenjem poreza i tereta od strane aristokracije dolazi do prezaduživanja ne aristokracije te se time njima oduzimaju imanja, cijele obitelji i postaju dužničkim ropstvom.

Stalni ratovi koji su se nadvili nad životima Grka vodili su prema stvaranju neovisnosti i zatvorenoj organizaciji. Uspješnost u ostvarivanju istih doprinijela je homogenost i jedinstvo u osjećaju grčke kulture, ali ne i očitovanja u njihovim političkim savezima. Na lokalnoj razini sve više je dolazilo do međusobnih sukoba između grčkih gradova-država kojima je često razlog ratovanja bila zemlja, utjecaj ili privilegija. Posebno mjesto u Grčkoj svakako je imao grad Atena, koja se smatrao kolijevkom demokracije. Važno je istaknuti kako zbog hegemonije dolazi do drugih otpora gradova-država. Sparta kao najmoćnija država na Poloponezu, postaje sve dominantnija sila u otporu za prevlast nad Atenom. Način života ljudi i politička struktura u veliko se razlikovala od Atene. Spartom je vladalo tradicionalno društveno

---

² Dr. K. Berndt, M. Hattstein, A. Kenebel, H. J. Udelhoven, National Geographic: Povijest svijeta, Rijeka, Naklada Uliks, 2009.; str.82

uređenje: štovanje običaja, molbe bogovima te odgoj mladića od sedme godine od strane države. Posljedica toga ukazivala je na društveno i gospodarsko zaostajanje od ostatka drugih. Unatoč velikoj razlici Spartanci su bili poznati po svojoj disciplini, odanošću, strogoći i autoritetom. S vremenom napušta se vladavina aristokracije te je zamjenjuje takozvano društvo jednakih, kojeg su činili sposobni muškarci. Način života takvog društva bio je sveden na zajedništvo. Obroke su primjerice, poznatu spartansku juhu, jeli zajedno. Zajednicu bi sačinjavalo petnaestak muškaraca koji jednu skupa te se bave odgojem adolescenata koji bi do svoje tridesete godine vježbali i živjeli u vojničkim logorima. Samim time, takav oblik življenja poticao je muškarce da se ne razvijaju u pogledu stvaranja obitelji pa se broj brakova tog vremena smanjio. Kako su muškarci često bili izloženi ratovanjima i vojnim vježbama, žene Sparte živjele su liberalnijim stilom u odnosu na žene drugih gradova. Grčkim društvenim uređenjem aristokracija se financirala isključivo porezima koji su naplaćivani od svojih robova i ostatka podređenih.

U to vrijeme dominiraju i dva grčka filozofa Platon i Aristotel koji su nastojali pobliže opisati društvenu strukturu i kako je ona zaista trebala izgledati te njezin utjecaj na podjelu rada. Platon kroz svoje glavno djelo „Državu“ ocrta idealne društvene strukture. Njegovo je glavno dostignuće prikaz podjele rada i porijekla grada. Grad nastaje zbog podjele rada, koji je rezultat prirodne nejednakosti u ljudskoj vještini i mnoštva ljudskih potreba. Specijalizacija u pojedinim strukama postaje nužna jer određeni rad ne može čekati radnika. Specijalizacijom ljudi, oni više nisu sami sebi dovoljni te trgovačka organizacija postaje nužna. Platon ne razmatra specifično društvene i ekonomske aspekte podjele rada, već je ona za njega prirodna pojava. Iz tog razloga govori isključivo kao o višem kvalitetu proizvoda. Svjestan tadašnjih sukoba te posljedica koje su bile vidljive u bijedi, općem nazadovanju i korupciji, on je spoznao da u društvenom uređenju nije smjelo biti klasnih suprotnosti. U svojoj idealnoj državi je isticao kako su trebale postojati dvije klase; upravljači i upravljani. Prvi se dijele na pomoćnike i čuvare, a drugi na obrtnike. Ni jedna od dviju klasa nisu imale sposobnosti upravljanja, vladanja. Članovi vladajućih klasa bili su odgajani u filozofiji te u ratnim vještinama u slučaju obrane svoje države od vanjskog neprijatelja. Zaključak njegovog rada bio je u tome da zajednicom može vladati svatko po načelima razuma. Aristotel je također raspravljao o ustavu idealne države. On je kritizirao tadašnji sustav države te planove drugih. Dao je otpor prema

elementima komunizma u Platonovoj idealnoj republici. O zajedničkom vlasništvu ljudi se neće tako brinuti kao o privatnome, svađe se moraju razviti zbog nejednakosti. Nije potrebno da se privatno vlasništvo ukine, nego da njegova upotreba bude naprednija i prosvjećenija. Država je i dalje podijeljena na upravljачe i upravljane. Prvi se dijele na vojnike, državnike, suce i svećenike, a drugi su seljaci, obrtnici i radnici. Članovi pojedinih klasa obavljaju funkcije prema svojoj starosti. Primjerice, bit će vojnici, dok su mladi i snažni, državnici dok su na vrhuncu svojih sposobnosti, a svećenici u svojoj starosti.

3.2. Život i djelovanje čovjeka u razdoblju Rimskog carstva

U Rimu nije toliko bila izražena borba između starog i novog društva. Rimsko carstvo također započinje na malim poljoprivrednim zajednicama s malo trgovine. U brojne povoljne geografske uvjete, kao što su bogatstvo prirodnih izvora te osvajanje kolonija rezultiraju brzi prijelaz na složeniju društvenu strukturu (sl.1).

3.2.1. Organiziranost društvenih odnosa u Rimskom carstvu

Prijelaz iz malih zajednica u jednu složeniju zajednicu nije protekao bez sukoba, ali je u znatnoj mjeri bio blaži od grčkog društva. Mnoga ratna osvajanja, koji su uzdigli moć Rima izazvali su velike ekonomske poremećaje i povećali suprotnost između bogatih i siromašnih. Bogati osiromašenjem seljaka, određivanjem sve većih teretnih poreza, stvaraju bogatu klasu, iskoristivši ubrzanu ekonomsku aktivnost u ratu.

Društveni i gospodarski bitan položaj u Starom Rimu zasigurno su zauzimali robovi. Njihov rad nije bio sveden samo na obavljanje osnovnih kućanskih i izvan kućanskih poslova već su obavljali i poslove koje su zahtijevali veće kvalifikacije i određene vještine, naime sve više su obavljali poslove računovođa, ljekarnika i učitelja. Nasuprot njima nekvalificirana skupina osuđena na ropstvo radila bi na poljima i u rudnicima. Život robova nije bio nimalo lagan, za njih nije postojalo radno vrijeme, bili

su osuđivani na rad ili na spavanje. U mnogim su ih gradovima vezivali na lancu i prodavali za jako nisku cijenu. Njihova tijela bila su pokrivena krpama za razliku od bogatih koja bi bila pokrivena haljama. Neki od robova bili su posve goli, čija bi tijela bila išarana sa krvavim ožiljcima nanijetim od bičevanja. Po rimskom pravu robovi nisu imali nikakva prava, bili su predstavljeni kao imovinom vlasnika. U odnosu na rimske građane kažnjavanje robova kao i seksualno zlostavljanje bilo je dozvoljeno.

Važni razvitak Rima je u tome da se promijenio pogled na stav o ropstvu. Pitanje o ropstvu sastoji se u tome je li ropstvo prirodna institucija. Što se razlikuje u pogledu na ropstvo u odnosu na Grčku. Ropski se rad najčešće opisuje kao nedjelotvoran. Ropstvo postaje neekonomski oblik rada, zbog poteškoća u nadzoru. Nasuprot robovima, također važnu ulogu u društvu zauzimaju patriciji i plebejci, dvije izrazito važne klase Rimskog carstva. Patriciji su bili visoko uzdignuta klasa koja je uživala povlastice zauzimanja položaja u državnoj upravi. U odnosu na patricije, plebejci su predstavljali klasu građana seljačkog podrijetla s manjim pravom u starom Rimu. Postupnim bogaćenjem plebejskih obitelji dolazi do težnje za usponom u političkom sustavu, te to dovodi do borbe staleža. Tom borbom plebejci su uspjeli postići ravnopravnost s patricijima.“ Rim sada ima miješano uređenje, monarhističko (suci), aristokratsko (Senat) i demokratsko (skupština građana).“³ Za osnivanje poboljšanja razvitka u poljoprivrednoj i industrijskoj djelatnosti mogli su se razvijati uz postepeno nestajanje robova. Dok su se trgovina i industrija i nadalje smatrale negospodarskim zanimanjima, dostojna samo robova i plebejaca. Iz takvog razmišljanja dovelo je do opadanja vladajuće klase te stvaranja sve važnije klase „slobodnjaka“.

Rimsko carstvo nije se moglo suočiti sa problemima i riješiti ih, koji su nastajali poslije drugog stoljeća prije nove ere. Vladajućoj klasi ekonomska snaga je nestajala, morala se sučeljavati sa slobodnjacima i plebejcima, pritisnuti težinom poreza te nezadovoljnom masom robova. Unutrašnje raspadanje te slabljenje kontrole nad provincije dovele su Rimsko carstvo do potpunog propasta. Neposredniju ekonomsku važnost imale su „doktrine“ što su ih rimski pravници razradili za reguliranje ekonomskih odnosa nakon propasti.

---

³ Ibidem, str. 111

Slika 1. Rimsko carstvo

Izvor: Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, Grčki i rimski utjecaj na Židove, 2018.

[Online] str. 26.-27., <https://wol.jw.org/hr/wol/d/r19/lp-c/1102003112>

3.2.2. Utjecaj kršćanstva na život i položaj čovjeka

Kristov pogled na tadašnje stanje u prvom redu odnosilo se na potpunu promjenu ljudskih odnosa, ljudskog društva. On je tvrdio da govori svim ljudima i za sve ljude. Dok su grčki filozofi Platon i Aristotel opravdavali ropstvo bilo je u suprotnosti s Kristovim učenjem o bratstvu i sveopćoj ljubavi, koja se u potpunosti protivi robovlasničkom režimu. Siromašni seljaci, obrtnici i robovi kako i Isusovi sljedbenici nisu mogli naći uvjete u svom društvu. Robovi i građani imali su malo udjela u glavnoj borbi u tom vremenu u borbi između plebejaca i patricija. Glavni razlog borbe bila je zbog pokorenih kolonija te imperijalnih osvajača. Plebejci kao drugi potencijalni upravljači nisu mogli steći ekonomsku moć zbog nedovoljno razvijene industrije. Oni su svoje bogatstvo stekli krađom; lihvaranjem i monopolom. Borba između tih dviju klasa dovela je do raspada rimskog društva, a ne stvaranja neke nove klase.

4. SREDNJOVJEKOVNO DRUŠTVO

Srednji vijek kao razdoblje koje obuhvaća period od oko tisuću godina, od pada Rima pa sve do petnaestog stoljeća. Važno je istaknuti da Kristove riječi nisu bile dovoljne kao temelj za crkvene doktrine, već se temelje srednjovjekovne misli zasnivaju na Aristotelovim teorijama. Propast Zapadnog Rimskog carstva 476. g. do obnavljanja gradova na Zapadu u XI st. obuhvaća vrijeme ranog srednjeg vijeka. Obilježje mu daju velika seoba naroda te Franačka država, Bizant i Arapi kao tadašnje velike svjetske sile. U Franačkoj državi na temeljima robovlasničkog društva razvit će se feudalno društvo. Na Zapadu će se razviti srednjovjekovna kultura, a u Bizantu blistava bizantska kultura. Helenistička, indijska i perzijska kultura temelji su na kojima će Arapi u svojoj državi stvarati arapsku kulturu. Veličanstvene crkve i džamije predstavljale su tekovine kultura. Upravo u njima su vjernici, izmučeni životom, nepravdom i nasiljem pronalazili svoju utjehu. Doba u kojemu su živjeli nije bilo vrijeme kada država ni rod štite čovjeka već slabiji je mogao isključivo živjeti pod zaštitom jačega, služeći mu mačem ili motikom.

Od dviju Rimskih država uspjela se održati istočna pod imenom Bizant. Područje nekad velikog Carstva svedeno je na područje Grčke, Male Azije, Bospora i nekoliko posjeda u Italiji. Iako se područje smanjilo, Bizant i dalje ostaje svjetska sila. S druge strane, Germani su na području nekadašnjeg Zapadnog Rimskog Carstva osnovali svoje barbarske države. Najpoznatija država nazivala se Franačka. Sav narod u barbarskim državama živio je od zemlje i stoke. U selima i na velikim imanjima proizvodilo se sve što je bilo potrebno za život, isključivo za vlastite potrebe, a ne za prodaju. U svakom se kraju proizvodilo onoliko koliko je bilo potrebno te nije postojala potreba za nabavljanjem iz susjednih krajeva. Na sajmovima bi se pomoću prirodne razmjene plaćalo ono što se nije moglo proizvoditi.

4.1. Život ljudi početkom srednjeg vijeka

Početak srednjeg vijeka živjelo se od prirodnog gospodarstva. Obrtnici i trgovci u gradovima uzalud su čekali kupce pa su se i sami prihvaćali poljodjelstva. Većim dijelom gradovi su bili uništeni, trgovina se gasila, a građanstvo nestajalo. U selima

dolazi do miješanja starosjedioca i doseljenika, koje je povezivalo opće vlasništvo šuma i pašnjaka. Barbari su od starosjedioca dobivali dvopoljnu zemljoradnju, jedno polje bi se obrađivalo, a drugo bi se ostavljalo na počinku i tako svake godine naizmjenice. Njive su se tako ustalile i postale privatno vlasništvo. Neke bi porodice svoj posjed očuvale neokrnjenim dok druge zbog diobe očevine, bolesti vlasnika i slično propadale. Osiromašeni ljudi obrađivali bi manje komade veleposjedničke zemlje čime bi postali zavisni o vlasniku zemlje.

Nasuprot barbarskim državama u Bizantskoj zemlji gradovi su činili osnovu države. Gradovi bi bili opskrbljivani hranom koja je dolazila sa sela dok su zauzvrat oni sela opskrbljivali obrtničkom robom. Proizvodilo se za prodaju, a roba bi se plaćala novcem izrađenim od srebra i zlata. Između barbarskih država i Bizanta odvijao se trgovački promet.

Zemlja je postala najveća vrijednost, a razlog tome prethodilo je nastajanje obrta, trgovine i novca. O zemlji je ovisilo bogatstvo i moć te se njome vršilo plaćanje usluga i služba. Velikaši su nasrtali sa svojim oružanim družinama na imućnije susjede i seljake i otimali im zemlju. Ugroženi podanici nisu bili zaštićeni od strane svojih vladara pa su se davali pod zaštitu jednog velikaša kako bi ih on zaštitio od ostalih, a zaštitu bi plaćali u zemlji. Upravo pomoću podanika koji su sačinjavali radnu snagu feudalno društvo započinje organizaciju zemljoposjeda te nastaju dvije klase. Prvu su sačinjavali ratnici i svećenici, nazivala se feudalna klasa, dok od različitih skupina obrađivača zemlje se razvila klasa kmetova. Na feudalnom zemljoposjedu čija je veličina iznosila otprilike nekoliko stotina do nekoliko tisuća jutara živjeli su feudalci i kmetovi. Veliki feudalni zemljoposjed obuhvaćao je manje posjede i bio je jedinstvena gospodarska cjelina. Feudalac je nad kmetovima imao upravnu, vojnu i sudsku vlast pa je po tome on bio vlastelin, a njegov posjed nazivao se vlastelinstvo. Posjed bi se sastojao dva djela, od vlastelinskog dijela i od dijela kojeg bi obrađivali kmetovi. Na vlastelinskom dijelu posjeda živio bi vlastelin sa svojom porodicom, slugama te pratnjom. Dvorci u kojima su živjeli vlastelini kao i ostale plameničke kuće bile su sagrađene od kamena, krovovi takvih kuća isticali su znak raskoši, u kućama su se postavljali ukrasni crjepovi te su imali popločeno dvorište. U središtu zbivanja dvorca bila je centralna dvorana, prostorija u kojoj su se odvijala druženja, proslave, ali je koristila i za svakodnevne potrebe objedovanja i spavanja. Pokućstva je u tom vremenu bilo izuzetno malo, a činili su ga drveni

kreveti, klupe i škrinje. Zemlju vlastelina obrađivali bi kmetovi, a sve što bi ona urodila pripalo bi vlastelinu.⁴ Na kmetском dijelu nalazila su se sela sasvim suprotnog izgleda u odnosu na dvor. Kuće su bile izgrađene od blata i ilovače sa slamnatim krovom, najjednostavnijeg oblika. Sela su vrlo često bila neprivlačna naselja u kojima bi kmetovi živjeli sa svojim porodicama te bi obrađivali njive, od kojih bi dio uroda morali davati vlastelinu. Vlastelinskom dvoru također su pripadale šume i pašnjaci, ali su se njima mogli koristiti i kmetovi. Prema odluci vlastelina kmetovi su imali dvije osnovne dužnosti: obrađivati dio posjeda vlastelina te mu davati određeni dio uroda od zemlje koju su obrađivali za vlastite potrebe. "Kmet se mogao osloboditi davanja plaćanjem otkupnine pa je od tog trenutka podanik u odnosu na vlast i nasljedni zakupac u odnosu na vlastelina." Za razliku od robova, kmetovi nisu radili samo za gospodara nego i za sebe pa su bili zainteresirani da rade što bolje i da privrede što više. Gospodar ih je kažnjavao, ali ih je i štitiо, stoga je položaj kmetova bio povoljniji od položaja robova u robovlasničkom društvu. Feudalno društveno uređenje primjenjivalo se i u mnogim drugim europskim zemljama. Ono je očito bilo razvijenije od robovlasničkog društva. Zainteresiranost osnovnih proizvođača bila je sve veća za unaprjeđenje načina rada i oruđa za rad, što je omogućilo daljnji razvitak društva, države i kulture.

4.2. Utjecaj Crkve kao bitne institucije na život i rad ljudi

Važno je istaknuti kako u tom vremenu Kršćanska crkva sa svojom čvrstom organizacijom i sa svojim utjecajem na desetke milijuna romanskih vjernika čini snagu pred kojom su barbarski narodi morali sagnuti glavu. Naime, primajući kršćanstvo oni su od crkve dobili pomoć u organiziranju i jačanju svoje vlasti te su zauzvrat morali vršiti zaštitu njihovih golemih zemljoposjeda. Crkva je strogo centralizirana organizacija. „Centralizacija - stupanj ovlasti pri kojem se ovlast koncentrira na najvišim razinama menadžmenta u organizaciji umjesto da bude delegirana.“⁵ Na čelu crkve nalazi se papa, koji je kao monarh vladao svećenstvom. Crkva je postajala institucijom koja je znatno povećavala svoju duhovnu i materijalnu

---

⁴ L. Margetić, „Antika i srednji vijek studije“, Zagreb, Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti, 1995.; str.210

⁵ P. Sikavica, F. Bahtijarević-Šiber, N. Pološki Vokić, „Temelji menadžmenta“ N., 2008, str. 333

moć. Crkva postaje stupom ekonomske strukture. Naime ona postaje glavnim feudalnim gospodarom, njezin se posjed počeo povećavati u tolikoj mjeri da nije postojao nitko tko bi joj se mogao suprotstaviti. Crkva je za razliku od drugih feudalnih gospoda posjedovala „doktirano jedinstvo“, koje joj je uvelike dalo sveopću moć. Ta povezanost duhovne i svjetovne moći objašnjava nam zašto je Crkva mogla uređivati sve ljudske odnose i postupke te da isto tako donosi i pravila, po kojima mogu doživjeti svoj duševni spas.

Podjela rada među kmetovima na svakom većem vlastelinstvu bila je u veliko organiziranija. Jedna skupina je opskrbljivala feudalni dvor hranom, a druga obrtničkim proizvodima i uslugama. Cilj im je bio proizvoditi što veće količine proizvoda, iz razloga kako bi im što više proizvoda ostalo za vlastite potrebe pa su obje skupine kmetova nastojale unaprijediti svoje alate za rad i sam način rada. Razvoj je doveo do velikih napredaka poljoprivrede, drveno ralo zamijenio je plug sa željeznim šiljkom kojim se dublje oralo. Znatno olakšanje u radu na zemlji doprinijela je snaga volova i konja koji su bili upregnuti na plug. Zemlja se na taj način brže obrađivala te je donošena nova odluka kojom se omogućilo obrađivati dvije trećine umjesto polovice polja. Po uzoru na samostansku zemljoradnju, zemlju se gnojilo kako bi ona što više urodila plodom te to je dovelo do razvoja vrtlarstva i vinogradarstva.

4.3. Razvoj boljeg načina života ljudi

U razdoblju koje slijedi standard seljaka se poboljšao. Naime, počeli su se bolje hraniti, glad je bila rjeđa, smrtnost manja pa se stanovništvo brojčano udvostručilo. Obradive površine dvostruko su se počele obrađivati te su se sela počela širiti s ravnica na brežuljke i proplanke. Rast poljoprivredne proizvodnje omogućio je kmetovima da nakon nadmiravanja obveza prema vlasteli, crkvi i državi raspoložu viškovima proizvoda. Viškovi su velikim djelom završavali u rukama vlastele koji su u težnji da dođu do skupocjenih predmeta postupno izmijenili radnu obvezu sa novčanom obvezom te su na taj način kmetovi višak proizvoda prodavali za novac. U nastojanju da se oslobode od feudalne vlasti obrtnici bježe sa sela te se naseljavaju na prometnim mjestima gdje vladaju povoljne prilike za prodaju roba. Takav oblik robno-novčane razmjene doveo je do izmjene sustava feudalnog društva.

U društvu se tako javljaju građani koji su se bavili proizvodnjom i trgovanjem robe. Uslijed takvih događanja započelo je obnavljanje srednjovjekovnih gradova u Italiji preko kojih se vodila trgovina s Istoka prema Zapadu. Među najpoznatijima bila je i Venecija ili Meleci nastao na pješčanim otočićima u istoimenoj laguni. Što se tiče izgleda gradova isprva su izgledali kao oveća sela ograđena jarkom, nasipom ili zidom. Kuće su se gradile na katove i veoma blizu jedna drugoj zbog bedema i kula. Kako bi se ukućani s jedne strane ulice mogli lako rukovati sa susjedima koji su stanovali nasuprot gornje katove, kuća bi izbočili iznad donjih. Usred grada nalazila bi se gradska vijećnica, crkva te palače bogatih građana i plemića. Takve građevine bile bi izgrađene od kamena za razliku od ostalih koje su bile izgrađene od drva sa slamnatim krovom. Izvan gradskih zidina nalazilo bi se sjemenište koje je služilo održavanju tjednih i godišnjih sajмова.

4.4. Život, rad i odnosi prema čovjeku krajem srednjeg vijeka

Krajem srednjeg vijeka trgovcima i bankarima nije odgovarala država u kojoj vlada feudalna anarhija. U državi se svakom feudalcu moralo plaćati za slobodan prolaz preko njegova feuda. Borbu protiv nepokorenih feudalaca započeli su europski vladari kako bi u svojim državama uspostavili i svoju vlast. Od gradova su dobivali pomoć u novcu za borbe, a oni bi zauzvrat pomagali gradovima u njihovoj borbi za oslobađanje od feudalne vlasti. Kako bi vojnici bili što vjerniji svojim vladarima oni bi ih plaćali novcem dobivenim od strane gradova. Vjernost tih vojnika bila je veća u odnosu na vojnike koje su plaćali zemljom. Upravo pomoću takvih vojnika plaćenika vladari su velikim europskim državama uspjeli pokoriti feudalce te su uspostavili svoju vlast te zaveli red i mir. Iz tog razloga ukinulo se plaćanje građana prema stotinama feudalaca i počelo se plaćati isključivo jednom vladaru. Zato su građani na svojim putovima bili sigurni za svoj život i svoju imovinu. Dotad odvojene krajeve u kojima su živjeli isti narodi uspješno je povezala robno-novčana privreda u jedinstvene državne cjeline. Iz tog se razloga razvijaju nacionalne monarhije praćene jedinstvenom i jakom vlašću vladara te države.

U tom vremenu bilježi se takozvana kriza, koja je uslijedila padom blagostanja i rasta u Europi. Populacija se počela smanjivati zbog pojave velike gladi i crne smrti. Pandemija koja je odnijela u smrt gotovo trećinu ukupne populacije Europe dovela je

do društvenih nemira te izazvala oružane sukobe između zajednica koje su imale običaje i kulturu ratnika. Usponom Osmanskog carstva koji je razorio posljednje ostatke Bizantskog carstva te Kolumbovom putovanjem i otkrivanjem Amerike navelo je mnoge znanstvenike da gledaju na taj period kao na kraj srednjeg vijeka te početak Novog vijeka.

5. RAZVOJ KAPITALISTIČKIH ODNOSA

Uzbudljivi događaji i zadivljujuće tvorevine ljudskog uma obilježavaju početak novog vijeka. Velika geografska otkrića koja označavaju razdoblje od polovice 15. do polovice 16. pokrenula su ekspediciju u kojima su europski brodovi krenuli na putovanje u nepoznato. Cilj putovanja bila je potraga za novim trgovačkim partnerima radi održavanja rastućeg kapitalizma u Europi. Otkrivanjem novih kontinenata, pomorskih putova dolazi i do razvitka novog tipa ljudi, a to su kapitalisti. Novim pogledom na svijet oni ne vjeruju više svećenicima, počinju izražavati svoja mišljenja i živjeti ljudski, što bolje i ljepše. Dovođenjem robe, zlata i srebra iz novootkrivenih zemalja, velika geografska otkrića bila su podloga, zemljama Europe za stvaranje novog kapitalističkog načina proizvodnje. Važno je naglasiti da su europske zemlje novootkrivene i osvojene zemlje pretvarale u kolonije, a da život tamošnjeg stanovništva nimalo nije bio lagan. Oni su bili grubo izrabljivani.

U razdoblju stvaranja mladog rastućeg kapitalizma nastaje nova gospodarska doktrina nazvana „Laissez Faire“. Doslovnim prijevodom s francuskog jezika značilo bi „pustiti neka radi“. Smisao Laissez Faire-a bila je u tome da tržište postane slobodno te da nema uplitanja države u tržišnoj utakmici između poduzetnika tog vremena.

Oblik vodstva u kojem vođe daju najviše slobode svojim suradnicima naziva se Laissez Faire stil vodstva. Tim stilom daje se suradnicima velika sloboda, oni postaju neovisni u svome radu i odlučivanju, a vođe stoje uz njih da bi im osigurali određena sredstva za rad. Laissez faire najviši je stupanj demokratskog oblika vođenja.

5.1. Stvaranje manufaktura kao temeljnog načina stvaranja kapitalističke proizvodnje

Proizvodnja pojedinih obrtnika, s početkom razvijanja svjetske trgovine nije mogla biti praćena potražnjom različitih vrsta roba, stoga bogati obrtnici i poduzetnici u nastojanju da mogu proizvesti velike količine robe, otvaraju manufakture. Manufakture ili ručni rad, bile su tvornice opskrbljene sredstvima za rad i sirovinama. Njihovi vlasnici za rad su unajmljivali slobodnu radnu snagu. Nitko od radnika nije bio zadužen za izradu cjelokupnog proizvoda, već je svatko bio

specijaliziran za pojedine radne operacije. Na taj se način povećala njihova produktivnost. Jedan od primjera bile su tekstilne manufakture, primjerice u kojima je skupina radnika dopremala vunu, druga prala treća tkala i tako sve do prodaje gotovog proizvoda. Manufakturna poduzeća predstavljala su početke pojavljivanja kapitalističkog načina proizvodnje. Vlasnici takvog načina bili su kapitalisti. Usporedno s rastom manufakture razvila se i takozvana seoska radinost. Za određene dijelove proizvoda primjerice pranje ili četkanje vune poduzetnici uz naknadu davali seljacima. Na taj se način i njih uključivalo u novonastali oblik proizvodnje.

Vlasnicima manufakture kapital je služio za nabavu sirovina, sredstva za rad i za plaćanje radne snage. Kako su prodajom gotovih proizvoda zarađivali mnogo više nego što su ulagali, a radnicima nisu plaćali punu zaradu, to dovodi do gomilanja kapitala. Kapital je bio neophodan za organiziranje i proširivanje proizvodnje. Kako pojava kapitalističke proizvodnje započinje u feudalnom društvu, dolazi do stvaranja dviju novih klasa kapitalista i najamnih radnika. Sraz između tih dviju skupina bio je znatno velik. Najamne radnike činili su najčešće seljaci koji su izgubili svoju zemlju ili propali obrtnici koji su svoj slom doživjeli s pojavom manufakturne proizvodnje. U potrazi za poslom odlaze u gradove te tamo postaju jeftinom radnom snagom kapitalista. Procjenjivalo se da su radnici radili 14-18 sati na dan u vrlo lošim uvjetima rada s jako malim plaćama. Njihov život bio je vrlo težak. Razvojem tekstilne industrije dolazi do masovne eksproprijacije zemlje od kmetova, tjeranja seljaka kako bi na njihovim zemljama mogli uzgajati ovce te tako dobivati velike količine vune. Ojačavanjem kapitalista dolazi do promjenama u odnosu prema feudalnoj državi te je započela borba građanske klase za prevlast. Borbe završavaju građanskim revolucijama.⁶

5.2. Industrijski kapitalizam

Jačanjem građanskog društva sve više dolazi do jačanja i brojnije radničke klase. Izrabljivanje iste te tehnički napredak bili su izrazom industrijske revolucije. Dolazi do razvijanja svijesti radnika o zajedničkoj borbi i ostatka podređenih društvenih slojeva za pravednije odnose u društvu. U povijesti čovječanstva veliki preokret tog vremena

---

⁶ Dr. K. Berndt, M. Hattstein, A. Kenebel, H. J. Udelhoven, op.cit., str. 349

donosi otkriće parnog stroja, izumitelja Jamesa Watta 1765. godine. Korištenjem snage vodene pare, omogućavalo je primjenu kod radnih strojeva u manufakturnom načinu proizvodnje. U vrijeme prve industrijske revolucije razvila se tvornička proizvodnja u kojoj je parni stroj pogonski stroj. Takav način rada sve više je zamjenjivao manufakturu. S razvitkom parnog stroja razvijala se potreba za željezom te su se ubrzo ostvarili rudnici željezne rude. Unaprijeđenim radom taljenja te obradom dobivali su se željezo i čelik izradu strojeva. Uporaba parnog stroja pojačala je i promet kako na kopnu tako i na moru konstruiranjem lokomotive i parobroda. Rastom industrijske revolucije dolazi do znatnih društvenih promjena. Promjene nastaju okupljanjem sve većeg broja radnika u tvornicama koji nemaju svoju imovinu te žive isključivo od svoje nadnice, a nazivali su se proleter. Noseći teret industrijalizacije dijelom takve skupine postali su i mnogi seljaci. Iako je industrijska revolucija dovela do izvanredne produktivnosti, rasta proizvodnje i profita, dovela je i do razlike u društvenom položaju. Nastaju brojni sukobi između radničke i građanske klase. Dolaskom do intenzivnijeg obrađivanja zemlje odnosno takozvane agrarne revolucije u mnogim je europskim zemljama povećala brojka stanovnika.

Kako je industrijska proizvodnja rasla, povećavao se i broj gradskih naselja u kojima su prevladavali industrija i radništvo. Sve brojnima postaju radnička naselja. Radnici su u tvornicama radili i 16 sati dnevno. Njihovu sudbinu dijelili su i žene i djeca kako bi priskrbili osnovna sredstva za život. Rad je bio sveden u nepovoljnim i nehigijenskim uvjetima što se sve odražavalo na zdravlje čovjeka. Kada bi bili bolesni predstavljali bi veliki teret svojim obiteljima te nadnicu za to vrijeme ne bi dobivali. Proživljavajući takve teške uvjete života, rada i ogorčeni situacijom u kojoj su se nalazili, organizirali bi štrajkove i bunili bi se protiv poslodavaca. Upravo kroz takav oblik otpora dali su ukazati da im se povećaju nadnice, skрати radno vrijeme te da im se sveobuhvatno poboljšaju uvjeti stanovanja i rada. Izloženi velikom nezadovoljstvu radnici su se borili na razne načine: sabotiranjem i uništavanjem strojeva, štrajkovima i ustancima. Manufakturni, industrijski radnici i obrtnici svi su bili sudionici takvih borba. Sve se više isticala suprotnost između radnika i poslodavaca što dovodi do pogoršavanja životnih i radnih uvjeta. Nepravедnost kapitalističkog društva postaje sve veća, jedna skupina ima sve, dok druga siromašna ima vrlo malo.

Cjelokupna situacija dovela je do poticaja u svijesti čovjeka na razmišljanje da se uspostavi takav oblik novog društvenog uređenja u kojem bi se smanjio sraz između

dviju skupina. Karl Marx i Friedrich Engels kao dva poznata mislioca tog vremena, pridonijeli su shvaćanju načina kako ostvariti novo društvo. Društvo u kojem neće biti niti bogatih ni siromašnih. Proučavanjem dotadašnjeg razvoja ljudskog društva oni su 1848. godine objavili Komunistički manifest. On se sastojao od njihovih glavnih ideja o stvaranju socijalističkog društva te je postao programom radničkog udruženja. Upravo u tom borbenom programu radničke klase ističe se uloga proletarijata. Nakon pobjede radnička klasa preuzima vlast.

„Šireći gospodarstva Industrijske revolucije tražila su pristup novim izvorima sirovina i tržištima izvan Europe. Istovremeno, rijeke radnika prema gradovima i nedostaci regulacije doprinijeli su strašnim gradskim uvjetima rada i života.“

5.3. Imperijalizam, monopolizam – borba za podjelu svijeta

Potkraj XIX st. električna struja postaje novi izvor energije, koja se počela primjenjivati ne samo za rasvjetu, nego i u tvornicama, prometu, a izričito u kemijskoj industriji. Kako se lakše prenosila te je bila jeftinija i čistija pa je njezina primjena bila upotrijebljena u raznim uvjetima. To razdoblje označuje novu revoluciju u industriji koju nazivamo drugom industrijskom revolucijom. „ Kao dodatak industrijskoj revoluciji, pojačan nacionalizam – u obliku imperijalizma postao je glavnim izvorom korištenja moći izvan Europe, pogotovo u kasnijim desetljećima stoljeća.“⁷ Imperijalizam je predstavljao posljednji stupanj kapitalizma, a nazivali su ga i monopolističkim kapitalizmom. Razlog tome bilo je jačanje kapitalističkih poduzeća u tolikoj granici da bi zavladao tržištem. Oblik takvih udruženja zovu se monopoli. Razdoblje imperijalizma pratilo je povezivanje velikih banaka i industrija s razlogom udruživanja financijskog kapitala. Taj je kapital bio upotrijebljen za razvoj vlastite zemlje, ali i kao izvoz u manje razvijene zemlje uz izrazito velike kamate. Trgovanjem novca sve su se više bogatili kapitalisti kao gospodari proizvodnje i tržišta. U raznim zemljama dolazi do monopolističkih udruženja, ali i do sukobljavanja na tržištu. Takva situacija dovela je do izbijanja Prvog svjetskog rata. Krajem stoljeća dolazi do velikog

---

⁷ Dr. K. Berndt, M. Hattstein, A. Kenebel, H. J. Udelhoven, op.cit., str. 349

povezivanja naroda s ciljem stjecanja svjetske prevlasti. „Osim donošenja moći i prestiža narodu, kolonije su bile izvor vrijednih sirovina, tržišta za industrijske proizvode i u nekim slučajevima, strateški važne pomorske baze.“⁸ Kolonije postaju jedan od važnijih obilježja imperijalizma.

---

⁸ Loc.cit.

6. KARAKTERISTIKE ŽIVOTA I RADA LJUDI U SOCIJALISTIČKOM NAČINU PROIZVODNJE

Životni uvjeti radnika u poduzeću kao i njihov položaj u društvu bitno su zahvatile promjene. Naime, dolazi do promjene u svijesti radnika, radna situacija u kojoj se oni nalaze i sve vrste opterećenja kojima su izloženi rezultirali takozvanim socijalnim pokretom. „Ljudski rad predstavlja i u socijalističkim društvenim uređenjima najznačajniju proizvodnu snagu i zajedno s privredom, na koju djeluje i koju oblikuje, izvor je bogatstva i materijalni preduvjet kulturnog razvoja društva. Rad je najvažnije područje čovjekovog životnog djelovanja i osnova razvoja njegovih sposobnosti. Radni odnosi u društvu osnova su socijalne strukture, države i politike.“⁹ Novi uspostavljeni sistem doveo je do promjene u proizvodnji i potrošnji koje postaju društvenim vlasništvom.

6.1. SSSR kao primjer suvremenog socijalističkog društva

U razdoblju Oktobarske revolucije pod vodstvom Lenjina dolazi do pobjede u Rusiji te 1922. godine dovodi do stvaranja Saveza Socijalističkih Sovjetskih Republika (SSSR). SSSR je ostala socijalistička zemlja sve do 1945. godine.

Do početka Prvog svjetskog rata, nije bilo bitnih uspjeha u rastu industrije. Razlog tome bila je posljedica velikog broja siromašnih seoskih gospodarstva što je utjecalo na zaostajanje Rusije s ostatkom svijeta. Modernizacija je uslijedila, no nije bila ravnomjerno raspoređena po cijeloj zemlji. Industrija tadašnje Rusije bila je podijeljena na pet regija. U Petrogradu bile su najviše zastupljene: metalno-prerađivačka industrija, kemijska industrija, industrija za proizvodnju papira te elektronička industrija. Prehrambena i tekstilna industrija bile su dominantne na području moskovske regije, dok su proizvodnja čelika i kamenog ugljena bili najviše zastupljeni na južnoruskom području. Središte naftne industrije bilo je u Baku, rudarstvo na području Urala. Važno je naglasiti da su se pogoni počeli suvremeno opremiti te da je industrija bila usko povezana s bankarskim kapitalom. Tamošnje stanovništvo i dalje je najviše bilo zapošljavano u poljoprivredi. Na seoskim

---

⁹ Arne Eggebrecht, Jens Flemming Achatz V. Muller, Gert Meyer, Alfred Oppolzer, Akos Paulinyi, Helmuth Schneider, Povijest rada- od starog egipta do danas, Zagreb , Grafički zavod Hrvatske, 1987.: str 261

gospodarstvima nije bilo znatnijeg napredovanja u obavljanju rada oni su radili po vrlo zastarjelim srednjovjekovnim metodama. "Ekonomski i socijalni život ljudi na selu ni izdaleka nije bio tako idiličan kao što se ponegdje može vidjeti na starim slikama ruskih sela s kućama prekritim slamnatim krovom, s bradatim, pobožnim seljacima i seljankama s rupicama na glavi."¹⁰ Brojni nepovoljni životni utjecaji kao: nedostatak zemlje, neobrazovanost, slaba opskrbljenost inventarom te niski prinosi od žetve svrstavali su seosko stanovništvo u znatno niži materijalni položaj u društvu. Velikim financijskim izlaganjima državi, bankama i veleposjednicima u nerijetkim situacijama siromašni nisu znali da li će uspjeti preživjeti, stoga da bi poboljšali svoj život brojni stanovnici sela odlaze u gradove. Tamo pronalaze posao u velikim industrijskim pogonima i građevinarstvu. Postupnim regrutiranjem seoskog stanovništva u gradove dolazi do stvaranja građanskog sloja. Uvjeti u kojima su radnici obavljali svoje poslove bili su iznimno loši. Radno vrijeme industrijskih radnika bilo je 15 do 16 sati dnevno. Zakonom iz 1897. godine dolazi do skraćivanja radnog vremena na 11 i pol sati, a danima prije praznika na 10 sati. Nadnice radnika bile su tek u maloj mjeri povećane u odnosu na prethodno razdoblje te su omogućavale pokrivanje isključivo egzistencijalnih potreba radnika i njihovih obitelji. Često su bile neredovno isplaćene. Sustav u kojemu su radili nimalo nije bio na ruku radnika, mjera zaštita na radu nije bilo, socijalno osiguranje bilo je sasvim nepoznato, namjernice su se obvezno morale kupovati u tvorničkim trgovinama te su se sve više uvodila tvornička pravila. Ne poštivanjem istih radnicima je uslijedila kazna koja se najčešće izražavala znatnim umanjenjem nadnice. Stambeni prostor u kojem su boravili nimalo se nije razlikovao od uvjeta u kojima su radili. „Najveći dio radnika je i živio u nepovoljnim stambenim uvjetima, u važnim podrumskim stanovima, u drvenim barakama ili u tvorničkim stambenim zgradama izrađenim na brzinu, pri čemu je više obitelji dijelilo jednu prostoriju, podijeljenu samo pokrivačima i zavjesama. Mnogi radnici nisu imali ni vlastiti krevet i morali su spavati na podu. Pretrpanost stambenih prostora, slaba osvjetljenost i loše prozračivanje, te nedovoljno zagrijavanje bili su uzrokom brojnih epidemijskih oboljenja i visokog postotka smrtnosti. Prosječni životni vijek u europskim dijelovima države iznosio je početkom stoljeća jedva 32 godine.“¹¹

---

¹⁰ Arne Eggebrecht, Jens Flemming Achatz V. Muller, Gert Meyer, Alfred Oppolzer, Akos Paulinyi, Helmuth Schneider, Povijest rada- od starog egipta do danas, Zagreb , Grafički zavod Hrvatske, 1987., str. 264

¹¹ Ibidem, str. 266

U obliku štrajkova i demonstracija protiv nehumanih životnih i radnih uvjeta borio se ruski proletarijat. Ukidanje kazna, povećanje nadnica, skraćivanje radnog vremena, ponovno zapošljavanje otpuštenih radnika i ukidanje nadzornika samo su neki od razloga zašto se provodio štrajk. Takav oblik otpora sve više je služio za uništavanje dosada postavljenih političkih ciljeva i svrgavanje carinskog režima s ciljem uspostavljanja demokratskog društva i republike. Demonstracije nerijetko završavaju zatvaranjem i proganjanjem vođa štrajkova. Prvi pokušaji mase mirnih demonstratora ispred dvorca u Petrogradu završavaju masovnim ubijanjem od čak tisuću mrtvih i više od dvije tisuće ranjenih od strane vojske. Iste godine diljem ostalih gradova održavale su se jednake akcije s jednakim ciljem.

Iz takvih su se štrajkačkih pokreta razvila mnoga sindikalna udruženja i radnički savjeti. Njih su sačinjavali predstavnici radnika pojedinih tvornica kao novi oblik proletarijata. Konstantnim izvještavanjem o svojem djelovanju i novom političkom orijentacijom nastoje ojačati djelovanje masovnih pokreta s ciljem rušenja carinskog režima.

Razvoj radničkog pokreta bio je prekinut u razdoblju Prvog svjetskog rata. Velika većina važnih sudionika štrajkova bila je poslana u rat, to utječe na oštrije progonjene radničkog pokreta. Ekonomska situacija u kojoj su se nalazili radnici postaje sve gorom. Žene, djeca i ostali nekvalificirani sačinjavali su radnu skupinu. Uvjeti rada opet su se pogoršali, radno vrijeme ponovno je produženo na 14 sati pa naviše, a nadnice su i dalje zaostajale. Iz tog razloga dolazi do brojnih nesreća na radu i bolesti.

Februarskom se revolucijom 1917. godine srušio carinski režim te to dovodi do ponovnog jačanja sovjeta i sindikata. Dolazi do stvaranja tvorničkih komiteta s ciljem upravljanja tvornica i sudjelovanja u procesu donošenja odluka. Preduvjet osnivanja socijalističkog društva bilo je preuzimanje državne vlasti od strane revolucionarnih radnika, vojske i seljaka. „Velike teškoće javile su se već zbog ekonomske i kulturne zaostalosti zemlje. Privreda je zbog posljedica svjetskog rata i revolucije dobrim djelom bila uništena. Vladala je nestašica živežnih namirnica, goriva i sirovina;

željeznice su jedva bile u stanju savladivati probleme transporta i gradove opskrbljivati žitaricama i gorivom, a sela industrijskim proizvodima.“¹²

Nakon oktobarske revolucije odlukom sovjetske vlade dolazi do znatnijih pomaka u reguliranju radnih odnosa. Naime, odlučeno je da nema zapošljavanja djece mlađe od 14 godina, djeca od 14 do 16 godina smiju raditi samo 4 sata dnevno, uvodi se osmosatno radno vrijeme, na poslovima koji su štetni za zdravlje odlučeno je da se može raditi isključivo 6 sati dnevno te prekovremeni rad i noćni rad bili su dopušteni samo u iznimnim slučajevima. Nadalje dolazi i do drugih važnih promjena vezanih uz radne i životne uvjete radništva. Poboljšavaju se zaštite na radu, proširuju se medicinske službe u tvornicama, uređuju se lječilišta za oporavak radnika, dolazi do smanjenja razlike između nadnice namještenika i radnika, doprinose više ne plaćaju radnici već poduzeća, dodjeljuju se stambeni prostori radničkim i siromašnim obiteljima te oslobođen je pristup obrazovanju.

Drugi svjetski rat bilo je razdoblje u kojem je SSSR bio izložen velikim gubicima. Industrijalizacija je naglo prekinuta, novo socijalističko društvo moralo se suprotstaviti svim snagama napadima protivnika. To razdoblje ocjenjuje se kao najdublje u povijesti Rusije po broju ljudskih žrtava. Velik broj radnika odlazi u armiju, a mjesto u proizvodnji zauzimaju žene.

6.2. Položaj i život socijalističkog društva nakon 1945. godine

U poslijeratnim godinama industrija dostiže svoj ponovni uspjeh te premašuje predratni nivo proizvodnje. Napredovanjem dolazi do promjene u radnim odnosima i socijalnoj strukturi. 60-tih godina radništvo SSSR-a sve više povećavalo pa dolazi do opadanja seoskog, a građani postaju brojčano veći dio cjelokupnog stanovništva. Veliki postotak zaposlenih u privredi odnosio se na radnike u industriji, smanjuje se broj osoba zaposlenih fizičkim radom, dok se udio osoba zaposlenih intelektualnim radom znatno povećavao. Razvojem industrijalizacije dolazi do zapošljavanja radnika na svim organizacijskim razinama. Od tada radnici su bili zapošljavani na upravljačkim mjestima, nadzoru i usklađivanju automatiziranih uređaja, no još uvijek je bilo prisutnih onih zaposlenika koji su obavljali poslove bez uporabe strojeva. Sovjetska znanost proučavajući napredak razlikuje rad na moderne i tradicionalne

---

¹² Ibidem, str. 270

pristupe. Djelatnost biva podijeljena na jednostavnu i složenu. Konstantnim unaprjeđenjem procesa mehanizacije i automatizacije u proizvodnim procesima dovodi do smanjenja nesreća na radu, profesionalnih oboljenja te za radnike se izdvajaju sredstva na godišnjoj bazi za kupovanje radne odjeće, obuće, mlijeka i ostalih zdravstvenih zaštita. Zbog velike potrebe za određenim radnim mjestima većih kvalifikacija, radnici se usavršavaju u svojim zanimanjima. Obrazovanje postaje glavna karika daljnjeg razvoja. Porastom blagostanja dolazilo je do izjednačavanja ujednačavanja životnih uvjeta cjelokupnog stanovništva. U potpomaganju razvoja procesa rasta privrede važnu ulogu zauzimali su sindikati. „Razvoj i usavršavanje proizvodnje za sindikate je osnovni preduvjet povećanog broja zadovoljavanja individualnih i društvenih potreba, razvoja obrazovnih ustanova, poboljšanja radnih uvjeta, skraćivanja radnog vremena i naposljetku tendiranja ostvarenju principa: „Od svakog prema njegovim sposobnostima, svakom prema njegovim potrebama.“¹³

Produktivnost društvenog rada biti će konstantna isključivo kroz kvalitetnu uštedu ljudi i opreme. Sudjelovanjem ljudi u pogledu demokratskog načina planiranja i odlučivanja u poduzeću, kao i u efikasnom i efektivnom kolektivnom radu znatne su pretpostavke socijalističkog društva.

Raspad SSSR-a kao nekada najveće države svijeta uslijedilo je zbog brojnih zbivanja tijekom dvadesetog stoljeća. Dolaskom Staljina na vlast i uspostavom njegovog načina upravljanja došlo je do jačanja industrijalizacije, ali i prisilnog prisvajanja imovine seljaka. Masovnim provođenjem prisilne kolektivizacije dovelo je do uništavanja poljoprivrede pa tako Rusija kao nekad najveća zemlja u proizvodnji hrane postaje najvećim uvoznikom hrane. U težnji proširenja svog utjecaja u cijelom svijetu dolaze do brojnih sukoba. Porazom koji je uslijedio iz sukoba s Afganistanom te neovisnošću brojnih republika došlo je do potpunog raspada SSSR-a.

---

¹³ Ibidem, str. 300

7. PROIZVODNI ODNOSI U SUVREMENOM (MJEŠOVITOM) DRUŠTVU

Potkraj 20. stoljeća završetkom istočno-zapadnog sukoba dolazi do novih spoznaja u ljudskoj svijesti. Svijet je krenuo u novom pravcu- pravac u kojem se moderna industrija bitno razlikuje od prethodnih proizvodnih sustava. Karakteristično za novi sustav je konstantno širenje proizvodnje i akumulacija bogatstva. Za razliku u tradicionalnim proizvodnim društvima u kojima je proizvodnja trebala zadovoljiti uobičajene potrebe i bila je praćena kapitalom kojim se poticala uvučena proizvodnja, u modernim proizvodnim društvima sve više je izražena stopa tehnoloških inovacija. Tehnologija i znanost u veliko su doprinijeli ne samo poboljšanju ekonomskim čimbenicima već i na izvan ekonomskim područjima. „Ubrzanim napretkom informacijske tehnologije koja omogućuje svjetsku komunikaciju moguću u stvarnom vremenu, udaljenosti i nacionalne granice značajno gube na značenju u financijskim, političkim i kulturalnim procesima donošenja odluka. Umrežuju se nacionalne tvrtke, a regionalni događaji povećavaju gospodarske i političke učinke u najudaljenijim krajevima. Stoga su znanje i poznavanje medija još važniji. Posebno u industrijskim zemljama društvo znanja je zamijenilo industrijsko društvo.“¹⁴

Bitan utjecaj na suvremeno društvo svakako zauzima globalizacija, kojom se učvršćuju svjetski društveni odnosi i međuzavisnost. Za globalizaciju možemo reći da je to društvena pojava velikih posljedica. Sve jačim utjecajem dolazi do promjene u porastu samo posluživajućih proizvoda, ukidanju zapreka u međunarodnoj trgovini te otvaranju tržišta sa sve većim brojem raznovrsnih proizvoda. „Globalizacija je promjena svijeta i načina na koji mi gledamo svijet. Prihvatanjem globalnog pogleda postajemo svjesniji svojih veza s ljudima u drugim društvima.“¹⁵

Globalno zatopljenje, ugroženost vrsta te smanjenje energenata istaknute su kao glavne teme današnjice. Govore nam kako sam čovjek ugrožava svoje vlastite životne uvjete. Postojanjem prevelike razlike u iskorištavanju prirodnih resursa bitno utječe na kvalitetu života. Iskorištavanjem resursa iz planete Zemlje kako iz vode tako i sa kopna dovodi do velikog broja istrebljenja mnogih biljnih i životinjskih vrsta,

---

¹⁴ Dr. K. Berndl, M. Hattstein, A. Kenebel, H. J. Udelhoven, op.cit., str. 648

¹⁵ A. Giddens, op.cit., str.51

stoga je potrebno realno korištenje resursa na način da budu dostupni na svakom području svima za zadovoljavanje egzistencijalnih potreba.

Važno je naglasiti kako i sve veća razvijenost gradova, te prostorno kretanje stanovništva u gradove dovodi do sve većeg demografskog rasta. Dolazi do sve veće ovisnosti o industriji, transportu i robotizaciji. Sve to ukazuje na pojavu takozvane četvrte industrijske revolucije koja donosi napredak u mnogim područjima poput genetike, umjetne inteligencije, te nano tehnologije i slično. Bitno je istaknuti da ona postaje vidljiva i opipljiva.

8. ZAKLJUČAK

Proučavanjem života, rada i odnosa prema čovjeku kroz povijesna razdoblja bilo je bitno kako bi se utvrdilo je li utjecaj vlasništva na proizvodne odnose postojao i prije te koristi li se on i danas.

Utrostručenjem ljudske populacije u posljednjih šezdesetak godina na planeti se događaju znatne promjene nego u prijašnjim tisućljećima. Životni prostor nekada ovisio je o vodi, životinjama i obradivoj zemlji dok danas zbog razvoja trgovine ljudi žive praktički po cijelom planetu. Prvobitna zajednica kao prva pojava ljudskog društva označavala je najdulje razdoblje u ljudskoj povijesti. Kako su ljudi u tom razdoblju bili ovisni isključivo o prirodi, živjeli su bez pravila jednostavno i slobodno. Obradom zemljišta njezinom pojavom i korištenjem ljudi su mogli proizvoditi potrebnu količinu hrane i trajno se naseliti na jednom mjestu. Na takav način su se počele razvijati i prve najstarije civilizacije. Postupnim razvojem društvo nije ovisilo više o prirodi te se s početkom nastajanja privatnog vlasništva jednostavnost i sloboda počinju gubiti. Uspostavlja se novo društvo podijeljeno u klase i pojava robovlasničkog sistema. Glavni nositelji proizvodnje postaju upravo robovi svojim fizičkim radom. U narednom razdoblju društvo i dalje nije postalo slobodno, no počinje se bilježiti razvoj. Ljudska je populacija godinama preživljavala isključivo od ljudskog rada. Obradivanje zemlje te njezine metode primjene razvijale su se polako, dok je takozvana agrarna revolucija dovela do radikalnih promjena tijekom 18. stoljeća pojavom industrijske revolucije. Djelovanje revolucije dolazi do masovne proizvodnje. Za daljnji razvoj zajednice čovjeku su znatno pridonijeli temeljni oblici energije kao što su zemljin plin, ugljen i nafta. Njihovo korištenje bilo je primijenjeno u raznim segmentima kao što su: proizvodnja mehaničkog rada, razvoj industrije, prometa, infrastrukture, korištenje za pogon na mnogobrojnim strojevima i sl. Čovjek u kapitalističkom razdoblju usprkos razvoju i dalje nije slobodan. U socijalističkom društvu dolazi do razlike u odnosu na položaj čovjeka u društvu. Konstantnom borbom sindikata i radničkih pokreta ljudi se uspijevaju izboriti za svoja prava no ne u potpunosti. Demokracija, sloboda i ljudska prava oslobađaju se tek krajem 20. stoljeća te su prisutna i danas.

Ljudski život praćen radom i međusobnim djelovanjem trebao bi svakako i dalje biti slobodan kao i u razdoblju prvobitne zajednice. Iz razdoblja robovlasničkog sistema u antičkom društvu, uređenja feudalnog društva te utjecaja kapitalizma i socijalizma na život ljudi važno je izvući poruku. Kako upravo u tim razdobljima nije postojalo slobode u donošenju životnih odluka ljudi, njihovog slobodnog djelovanja te konstantnog praćenja nepravde koja im je bila nanijeta sve to postaje poruka da u sadašnjosti i budućnosti mora postojati sklad, međusobno poštovanje, sloboda izražavanja kao i pravo na rad i djelovanje. Isključivo takvim pristupom može se doprinijeti konstantnom razvoju ljudskog društva te očuvanju bezbrižnosti u cijelom svijetu.

LITERATURA

Popis knjiga :

1. Arne Eggebrecht, Jens Flemming Achatz V.Muller, Gert Meyer, Alfred Oppolzer, Akos Paulinyi, Helmuth Schneider, „ Povijest rada- od starog egipta do danas“, Zagreb, 1987
2. Anthony Giddens, „Sociologija prema 4. Engleskom izdanju“, Zagreb, 2007
3. Dr. K. Berndl, M. Hattstein, A. Kenebel, H. J. Udelhoven, “National Geographic: Povijest svijeta“, Rijeka, 2009
4. Pere Sikavica, Fikreta Bahtijarević-Šiber, Nina Pološki Vokić, “ Temelji menadžmenta” N., 2008
5. Roll, E.: Povijest ekonomske misli, Kultura, Zagreb 1956.
6. Margetić, L.: Antika I srednji vijek studije, Zagreb 1995.

POPIS SLIKA

Slika 1. Rimsko carstvo.....	9
------------------------------	---

SAŽETAK

Pojavom čovjeka i društvenih odnosa dolazi do potrebe stvaranja i razvoja sredstva za rad. Stvaranje društvenih oblika primjerice skupine, obitelji i roda rezultat su organizirane podjele rada ljudi na području poljoprivrede u svrhu ekonomskog održavanja. Postupnim razvijanjem dolazi do stvaranja prvog oblika države. Kako se društvo mijenjalo kroz vrijeme mijenjali su se i radnički odnosi. Zato razlikujemo načine odnošenja prema čovjeku kroz povijesna razdoblja, kao što su prvobitna zajednica, antika (robovlasništvo), srednji vijek, kapitalizam, socijalizam i suvremeno razdoblje. Suvremeno razdoblje ili kako ga mnogi nazivaju razdobljem „umjetne inteligencije“ ukazuje na pojavu takozvane četvrte industrijske revolucije. Razvojem tehnologije dolazi do sve veće ovisnosti o industriji, transportu i robotizaciji. Izrazito je bitno da ljudi žive u korak s vremenom ali da pri tome vode računa kako i o društvu tako i o okolini u kojoj se nalaze. Nit vodilja kroz život ljudi upravo mora biti sloboda, jer isključivo slobodnim djelovanjem čovjek može pridonijeti daljnjoj evoluciji.

KLJUČNE RIJEČI: čovjek, rad, društveni odnosi, industrija, evolucija

SUMMARY

With the appearance of man and social relations, there is a need to create and develop tools for work. Creating social forms of the group, family and gender, for example, is the result of organized work of people in the field of agriculture for the purpose of economic maintenance. Gradual development leads to first form of state creation. As society changed over time, labor relations changed.

That is why we differentiate the ways of referring to man through historical periods, such as the original community, antiquity (slavery), middle age, capitalism, socialism and modern times. The modern period or how many people call it the period of "artificial intelligence" points to the emergence of the so-called fourth industrial revolution. Development of technology is causing even greater dependence on industry, transport and robotization. It is crucial that people live up to time, but also take care of both society and the surrounding environment. Freedom needs to be guideline through lives of people, because only by free action man can contribute to further evolution.

KEY WORDS: man, labor, social relations, industry, evolution